

MAHFUZÂT: CEZAYİR İBÂDİLERİ ARASINDA BEŞ GÜN

Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ

Şevket KOTAN hoca ile birlikte 22/04/2014 tarihinde İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından desteklenen *İbâdîlerin Kur'an ve Tarih Algıları* başlıklı proje kapsamında araştırma yapmak üzere Cezayir'in başkenti el-Cezayir'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldık. Sabah saat 8:30'da kalkacak olan uçağımıza yetişmek için 6:30'da evden hareket ettik. Havaalanında yolculuğumuzun üç buçuk saat kadar süreceğini öğrendik. Değerli dostum Muhammed Babaammî'nin müdürlüğünü yaptığı Ma'hadu'l-Menhec'in misafiri olarak beş gün İbâdîlerle birlikte kalmayı ve onları tanımayı planlıyoruz. Daha sonra İbâdîler tarafından kurulan Rüstemilerin başkenti Tahert'e gitmeyi amaçlıyoruz. Şayet şartlar el verirse, Cezayir İbâdîlerinin asıl memleketleri olan Mizâb bölgesine özellikle de Ğardaya'ya gidip, orada İbâdîlerin ileri gelenleriyle tanışıp, görüşmek, mümkünse başta yazmalar olmak üzere temel eserlerini görüp satın almayı amaçlıyoruz.

Uçakta kırk sekiz vilayeti olduğunu öğrendiğim Cezayir, Sudan'ın Güney ve Kuzey Sudan diye ikiye bölünmesinden sonra Afrika'nın en büyük ülkesi haline geldi. İslam tarihinde ciddi iz bırakan bu ülkeye karşı ilgim yıllar öncesine, henüz Yüksek Lisans yaptığım dönemlere dayanmaktadır. İbâdîlere ilgim de aynen öyle. Nitekim ilk yazdığım yazıyı da İbâdîler üzerine yazmış ve yaklaşık yirmi yıl önce *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde neşretmiştim. Rüstemiler ile ilgili Türkçe yazılan ilk makale olan bu yazıdan sonra da notlar almaya hep devam ettim.

Emaziğ bir başka ifadeyle Berberilerin anayurtlarının bir parçası olan Cezayir, İslam fetihlerinin henüz başlarında Müslümanların hâkimiyetine girmiştir. Hz. Ali döneminde ana bünyeye muhalefet eden ve muhaliflerinin adlandırılmasıyla Hariciler; kendi tesmiye edişleriyle Muhakkime veya Ehlü'd-Da'va olan kitle İslam aleminin ana bölgelerinde tutunamayınca çevreye savrulacak ve Ummân ile birlikte Cezayir'e de yayılacaklardır. Cezayir bölgesine hicri birinci asrın sonlarına doğru yerleşen İbâdîler, kısa süre içerisinde yöredeki başta Levvâte, Miknase olmak üzere Emaziğ kabileleri arasında yayılacak ve onların desteğiyle de devlete dönüşecektir. Yaklaşık bir buçuk asır tarih sahnesinde kalan ve adına Rüstemiler denilen bu devlet, dönemin önemli devletlerinden biri olarak kendisinden bahsettirmektedir. Endülüs ile Bağdat, hatta Kahire arasındaki halkayı oluşturan, aynı zamanda karşı mihne döneminde İslam aleminin merkez bölgelerinden kaçmak zorunda kalan Mutezile'ye de ev sahipliği yapacak olan bu devlet ve sakinleri Mutezile ile

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. mehmetmahfuz@gmail.com

girdikleri düşünsel mücadelenin sonucunda onların başta efalu'l-ibâd ve sıfatullah gibi düşüncelerinin önemli bir kısmını benimseyeceklerdir. Nitekim Cezayir İbâdileri, Mutezile'nin zamanla tarihe karışmasıyla onların düşüncelerinin bir kısmını temsil eden iki kitleden (ikincisi Zeydilerdir) biri olarak varlığını muhafaza edecektir.

Rüstemilerin merkezi olan Tahert bölgesi Fâtımî İsmâîlilerin saldırılarına maruz kalınca İbâdiler Cezayir'in içlerine, sahranın derinlikleri ile Tunus'un Cirbe adası ve Libya'nın Cebelu Nefusa¹ bölgesine çekildiler. Burada kapalı topluluklar halinde yaşayarak varlıklarını korumayı başardılar. Hatta son yıllara kadar söz konusu üç bölge İbâdilerinin kendi arasında bile ciddi ilişkileri yoktu. Ancak son yıllarda kuvvetli bağların oluştuğu görülmektedir. Özellikle Umman'da bir İbâdî devletin varlığı buralarda da etkili olmuştur. Zira bu bölgeden Umman'a gidip orada eğitim gördükten sonra memleketlerine dönerek oradaki İbâdîlere hizmet eden birçok şahıs bulunmaktadır. Cezayir'de misafir olduğumuz *Daru't-Talebe'nin müdürlüğünü yapan hoca efendi de bunlardan biri idi. Dolayısıyla günümüzde var olan İbâdîlerle ilgili tam ve doğru bir değerlendirme yapmak, bu dört bölgenin dördünü de ziyaret ettikten sonra ancak mümkün olacaktır. Her ne kadar bu dört bölgeyi ziyaret ettikten sonra geniş bir değerlendirme yazısı neşretmeyi düşünmüşsek de özellikle Libya'nın içinden geçtiği zor süreç oraya gitmeyi mümkün kılmadığından şimdilik bu gezi notlarını yayınlamaya karar verdik.*

Cezayir'e gelince bu bölgedeki İbâdilerin özellikle Mizab bölgesine ve buranın önemli yerleşim birimlerinden biri olan Ğardaya'ya yerleştiler ve günümüze kadar da varlıklarını korumayı başardılar. Bugün Cezayir nüfusunun yaklaşık %2'ini oluşturdukları tahmin edilmektedir. Asıl memleketleri Mizâb bölgesi olsa da ülkenin tamamına dağılmış olup, genellikle ticaret yaparak yaşamlarını idame ettirmektedirler. Fakat Mizâb bölgesi ile irtibatlarını da muhafaza etmekte, burada var olan evlerini hep açık tutmaktadırlar. Her sene özellikle tatillerde aile efradlarıyla birlikte mutlaka buraya gitmektedirler. Bu durum onların yaşadıkları bölgelerde kaybolmamalarını da sağlamaktadır.

Üç buçuk saatlik bir uçuştan sonra Cezayir havaalanına indik. Bizi burada Ma'hedu'l-Menhec adına İsa İsa karşıladı. Son derece sevecen, espirili, hafif sakallı Mizabî yani Emaziğlerden bir genç olan İsa İsa b. Salih, onlardan ziyade daha çok Araplara benzemekteydi. Onunla birlikte kalacağımız yurt olan Burcu'l-Keffân semtinin el-Hallât mahallesinde yer alan el-Hikme isimli Daru't-talebe'ye doğru yol alıyoruz. Muhammed Babaammî hocayla irtibat kurduğumuzda, enstitülerinde bir misafirhanelerinin olduğunu, dilersek burada, dilersek başka bir mekanda veya öğrencilerle birlikte kalabileceğimizi söylemişti. Biz öğrencileri tanımak istediğimiz için yurttan kalmayı tercih et-

1 Libya'nın CebeluNefusaİbâdileri ile ilgili geniş bilgi için bkz. MesudMezhûdî, *CebeluNefusa-fi'l-asri'l-İslamiyi'l-vasit* (21-442/642-1053), Saltanatu Amman 2010.

tik. Bizi alan İsa İsa eğitilmiş, yüksek lisans yapan müthiş bir kıraata sahip yani kâri ve aynı zamanda hafız olan bir arkadaş idi. Sorduğumuz her soruyu ciddiye alıp, açık bir şekilde cevap vermeye çalışmaktaydı. Bize Mizâbilerin (onlar kendilerine İbâdîden ziyâde Mizâbî demeyi tercih ediyorlar) Cezayir'in tamamına dağıldıklarını, ancak birbirlerinden kopuk olmadıklarını her şehirde hatta her mahallede kendilerine ait adına Daru'l-Arş denilen müesseselerin bulunduğunu anlatıyor. Bir başka ifadeyle nerede üç mizâbî aile varsa orada bir Daru'l-Arş bulunuyor.

Daru'l-Arş Mizabileri bir arada tutan müessesenin adıdır. Buranın sorumluluğunu üstlenen zat, aynı zamanda orada yaşayan Mizabilerin temsilcisi ve azzabe teşkilatının da bir üyesidir. Mizâbiler bu müesseselerde bir taraftan birlikte namazlarını kılarlarken, diğer taraftan burayı bir istişare merkezi, dışarıdan gelen için misafirhane ve aynı zamanda İbâdî cemaatinin idari merkezi olarak kullanılmaktadırlar. Bir İbâdî aile bir şehirden bir başka şehre gittiği zaman bu mekana geliyor. Dolayısıyla burası, bir taraftan bu aileye barınak sağlarken, diğer taraftan çocuklarına okul, kendisine ise ibadet etme imkanı sunmaktadır. Mizabiler kendilerine ait olmayan camilerde de gerektiğinde namaz kılmakla birlikte aslında kendi mekanlarını tercih ediyorlar. Malikilerin arkasında namaz kılıyor olmalarına rağmen, mecbur kalmadıkça bunu tercih etmiyorlar. Zira Malikilerin temizliğe pek önem vermediklerini söylüyorlar. Daru'l-Arşlara girdiğiniz zaman orada bulunan elbiseleri giyerek ibadete duruyorsunuz. Hatta Cuma namazına gittikleri zaman bile mahalli giysileriyle gidiyorlar. Daru'l-Arşlar onların kendi ifadesiyle aslında bir merkez yani kompleksten oluşuyor, çoğunlukla da birkaç katlı oluyor. Nitekim Tahert'te gördüğümüz ve namazlarımızı kıldığımız Daru'l-Arş dört katlı tarihi bir binaydı. En alt katı mescit olarak ayarlanmıştı. Minberi, mihrabı ve vaaz kürsüsü ile diğer mescitlerden hiçbir farkı yoktu. İçeri girdiğimizde duvarda asılı olan elbisemizi giyerek namaza durduk. Daru'l-Arşlarda bulunan bu mescitlerde dışarıya açık ezan okunmuyor. Zira bunlar aslında dışarıdan gelecek burada ibadet edecek olan şahıslara kapalı ibadethaneler. Sadece cemaatin kendi üyelerine açık.

Mizabiler Cezayir'in en rahat kitesini teşkil etmektedirler. Zira bunlar siyasete pek karışmamakta, mümkün olduğu kadar siyasetin dışında durmaya çalışmaktadırlar. Bu da onları sorunlu alanın dışında tutmaktadır. Böyle olunca da çok rahat ticaretlerine devam etmekte ve toplumun içerisinde saygın bir yerde durmaktadırlar. Bu da onları vakıflara yöneltmiş, Cezayir'in içinde ve dışında birçok vakıf kurmuşlar. Bu vakıflar aracılığıyla, Cezayir'de azınlık olmalarına rağmen varlıklarını ve bütünlüklerini korumayı başardıkları gibi birbirlerini bu yolla desteklemeye muvaffak olmuşlar, yurt dışına da birçok öğrenci göndermişler. Mizabiler kendi içlerinde kapalı bir toplum olmalarına rağmen dışarıya tamamen de kapalı değiller. Son zamanlarda bizim gibi birçok misafiri ağırlayıp kendilerini tanıtmaya çalışmaktadırlar.

Beş gün ikamet edeceğimiz yurda gelip odamıza yerleştikten kısa bir süre sonra ev sahiplerimiz bize bir testi süt ve bir tabak hurma getirdiler. Sonra bunun ister Arap olsun ister Mizabî olsun bütün Cezayirlilerin geleneği olduğunu ve evlerine gelen misafirlerine sütle hurma ikram ettiklerini söylediler. Bu geleneğin, özellikle de gelenek ve göreneklerine bağlı olan sahra taraflarında daha geçerli olduğunu anlıyoruz. Biraz dinlendikten sonra Cezayir'i gezmek için Daru't-talebe'den çıktık. İlk uğradığımız mekan başkent her tarafına hakim bir tepede duran Makamu's-Şehid ve Mathafu'l-Ceyş ile Mathafu'l-Mücahit denilen bölge oldu. Burası aynı zamanda Cezayir'in simgesi konumundadır. Cezayir'in simge anıtının bulunduğu bu mekanda aynı zamanda iki tane de müze mevcuttur. Ancak müzelerin çok zengin olmadıklarını ifade etmem gerekir. Her tarafta ay yıldızı ile gökte dalgalanan yeşil-beyaz bayrağı görünce Cezayir ile aynı elmanın iki parçası olduğumuzu düşünüyorum.

Mücahit müzesini gezerken Tahert kentine ait bir kabartma gördüm, çok ilgimi çekti. Bunu defterime çizerken Tahert'in yerini biraz daha merak etmeye başladım. Buradaki kabartmaya göre Tahert karşılıklı iki tepenin üzerinde yer almaktadır. Ortasından ise bir ırmak geçmektedir. Şehrin her iki tarafını bir sur kuşatmaktadır. Burada daha sonra ziyaret etmeyi düşündüğümüz Şirşal şehri ile ilgili de bir kabartma vardı. Bu kabartmadan, Şirşal kentinin iç içe iki surdan oluştuğunu anlıyoruz. Daha sonra şehir merkezine doğru indik. Gezmeye karar verdiğimiz yerleri belirledik: Keçevo mescidi, Tanca mescidi, el-Kasaba, Sahatu's-Şuheda ve el-Kasaba'nın arkasında bulunan Liman bölgesini görmeye karar verdik.

Yatsı namazını şehrin merkezinde bulunan Tanca Camiinde kılmayı kararlaştırdık. İbâdilere ait olan camide hala eski usul dersler devam etmektedir. Yatsı namazından önce cemaat sorularını kağıtlara yazarak görevliler aracılığıyla hocaya ulaştırmaktadır. Daha doğru bir ifadeyle gençlerden biri soruları okuyor, hoca da bu sorulara cevap veriyor. Sistem olduğu gibi geleneksel haliyle devam etmektedir. İzlerken ciddi bir düzenin olduğu da fark ediyorsunuz. Dolayısıyla çok düzenli ve organize bir yapı hemen göze çarpmaktadır. Zaten Azzâbe sistemi ile bu düzen olduğu gibi korunmuştur. Tanca merkebinde dikkatimizi çeken şeylerden bir tanesi de burada bir kütüphanenin bulunuyor olmasıydı. Aslında böylesi bir müessese için ciddi büyüklükte bir kütüphane, hemen hemen her şey düşünülmüş. Bir taraftan Mizabî cemaatin hemen hemen her yaşta öğrencisine hitap eden yardımcı ders kitapları, diğer taraftan buraya gelip zamanını değerlendirmek isteyenlere okuyacakları eserler, öte taraftan da başta fıkıh ve tefsir olmak üzere temel bazı dini kitaplar da görülmektedir. Keza "Utrûhât" bölümünde, özellikle de Cezayir İbâdileri hakkında yapılmış olan bilimsel tezlerden bazıları yer almaktadır. Şehir merkezinde bulunan Tanca Daru'l-Arş'ının, başkent Cezayir'in en büyük İbâdî merkezi olduğunu öğrenmiş olduk. Oradan bir zaman-

lar bir Daru Arş olan ve Osmanlılar tarafından İbâdilere Daru'l-arş olarak tahsis edilen ve bu günlerde TİKA tarafından restore edilen Keçova camisine doğru hareket ettik. Ancak restorasyonda olduğu için etrafı saçlarla kapalı olduğundan içeri girmeye muvaffak olamadık. Sadece dışarıdan seyretmekle iktifa ettik. Bir bazilikayı andıran caminin Fransız işgali döneminde yeniden yapılandırıldığını ve kilise olarak kullanıldığını, daha sonra Cezayir bağımsızlığını ilan edince yeniden camiye dönüştürüldüğünü öğrenmiş olduk.

Keçova camiinin de içinde bulunduğu bu bölge bu gün halk arasında el-Kasaba olarak isimlendirilmektedir. Yanlış hatırlamıyorsam Endülüste de şehir merkezleri için bu kavram kullanılıyordu. Bizim şarkta ise şehir merkezleri Şehristan olarak tesmiye edilmektedir. Bu mekanlar genelde yuvarlak olarak tasarlanan şehrin aynı zamanda idari, ticari ve dini merkezini oluşturuyordu. Bir başka ifade ile şehrin ana camisi, pazarı ve daru'l-imaresi burada bulunuyordu. Aynı şeyin Cezayir'in el-Kasabası için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Keçova'nın biraz ötesinde başlayan pazar başkentini kadim ticaret merkezi iken bu gün hala ağırlığını muhafaza etmektedir. el-Kasaba'nın arkası ise denize açılmaktadır, liman da burada yer almaktadır. Deniz sahilinde kısa bir gezinti yaparak karşı sahillerde bulunan ülkemizi hayal ediyor ve bir zamanlar bu devasa denizin bir tek devlete, Osmanlı Devleti'ne ait bir iç deniz mesabesinde olduğunu düşünüyor, ümmeti bu kadar parçalara ayıranların ne büyük bir iş başardıklarını görüp hayıflanıyorum.

Cezayir İbâdilerini birbirine bağlayan teşkilatın azzabe olduğunu yukarıda söylemiştim. Kelime olarak dünyadan el etek çekmeyi ifade eden azzabenin eskiden dinî, iktisadî, sosyal ve emniyet ile ilgili görevleri vardı. Günümüzde güvenliği devlete bırakmışlar, diğer kısımlarını ise muhafaza etmektedir. Azzabenin merkezi mescit, dolayısıyla mescit aynı zamanda Cezayir Mizabilerinin hayatlarının da merkez noktasını oluşturmaktadır. Evlenme törenleri de Azzabe tarafından idare edilmektedir. Düğün merasimleri hep Kur'anla başlamaktadır. Kadim dönemlerde evlenme törenlerinde cemaatin tamamı hep bir ağızdan Maide suresini okuyorlarmış. Ancak son zamanlarda bunu biraz uzun buldukları için "Fetih Suresi"ni okumaya başlamışlar.

Azzabe olabilmek için dinî birikim, ahlaki yön ve dürüstlük ön koşul olarak konmuştur. Her isteyen Azzabe teşkilatına aday olamıyor, ancak davetle gelebiliyor. Azzabe olmak için Kur'an bilgisine de sahip olmak gerekiyor. Kur'an bilgisine sahip olmayanlar Azzabe teşkilatının üyesi olamıyorlar. Ancak kendisine Azzabe azalığı teklif edilmiş şahsın da buna hayır deme ve kabul etmeme şansı bulunmuyor. Bir şahıs görevini yerine getirmesine mani bir hal olmadığı sürece kaydı hayat şartıyla Azzabe üyesi oluyor. Bir başka ifadeyle görevini yerine getirmesine mani bir hastalık veya bir suç irtikap etmediği sürece vefat edinceye kadar bu görevde kalıyor. Bir yerdeki azzabe teşkilatı toplan yedi kişiden oluşuyor. Azzabe teşkilatına yedinci ve son üye

olarak giren zat, en kıdemsiz olduğu için toplantı esnasında diğer üyelere de hizmet ediyor.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Azzabe aynı zamanda sosyal sorumluluğa da sahip. Örneğin o yıl ödenecek olan mehrin miktarı Azzabe tarafından belirleniyor ve uygulanıyor. Yine Ramazanlarda mescitlerde halka verilecek yemeklerin kimler tarafından hangi sırayla verileceği, hangi yemeklerin ikram edileceği hep bu müessese tarafından tespit ediliyor. Alınan kararlar mescitte, şayet İbâdî cemaatin azınlıkta olduğu yerlerde ise Daru'l-Arşlarda halka hem sözlü olarak ilan ediliyor, hem de yazılı olarak duvara asılıyor. Azzabenin aldığı kararlara muhalefet düşünülemez, zira muhalefet eden veya dinî sorumluluklarını yerine getirmeyen, İslam ile çelişen ameller icra edenler cemaatin dışına itiliyor. Bir başka ifade ile kendilerine "Berâ'a" uygulanıyor. Bu da cemaate ilan ediliyor ve herkesin buna uyması talep ediliyor. Buna uymayanlara da "Berâ'a" uygulanıyor. Bu durum İbâdîleri Cezayir'in en güvenilir ve dürüst insanları haline getirmiş, zira hırsızlık ve büyük günah işlemek onlara göre kişiyi dinden çıkarıp cehenneme götürdüğü, cehenneme girenlerin ise oradan çıkamayacağına inanıldığı için bundan içtinap etmişler. Beraa'nın Hz. Peygamber döneminde Tebuk seferinden geri kalanlara bizzat onun tarafından uygulanan bir sistem olduğunu savunuyor, bunun sünnet olduğunu düşünüyorlar, "Bera'a" uygulanan şahısların düğünlerine gidilmediği gibi davetlerine de katılmıyor, yemeklerine iştirak edilmiyor, taziyelerine gidilmiyor; adeta toplumsal tecrid uygulanıyor. Hısmılık ilişkisi olan bazı zevâtın gitmesine göz yumulsa da Azzabe asla bunlara iştirak etmiyor.

Azzabe aynı zamanda toplumun dinî liderleridir. Baş azzabe bulunduğu yerde cemaate imamlık da yapar. Yine cami imamları ve müezzinler de Azzabeden olurlar. Bu teşkilat tarafından yerine getirilen dini hizmetler karşılığında bir ücret alınmıyor. Bu hizmetler meccanen yapılıyor. Dolayısıyla Azzabe üyeleri aynı zamanda toplum içerisinde hayatlarını idame ettirdikleri bir mesleğin de sahibidirlere. Bu meslekleri ile işlerini sağlarken, verdikleri toplumsal veya dinî hizmetlerin karşılığında hiçbir ücret almadıkları için cemaatin üzerinde daha güçlü bir ağırlıkları bulunmaktadır. Cezayir İbâdîlerinin düğünleri tek tek yapmıyorlar. Azzabe teşkilatının sorumluluğunda olan düğün merasimlerinin tarihleri önceden ilan ediliyor, o yıl evlenenler hep birlikte o gün düğünlerini yapıyorlar. Böylece bir taraftan Velime masrafları düğün yapanlarca bölüşüldüğü için yükleri hafifliyor. Diğer taraftan düğünü de toplu bir merasime dönüştürerek o birliktelikleri canlı tutuyorlar. Yanı sıra Velime yemeği veremeyecek kadar fakir olanlara ise bu şekilde gururları incinmeden yardım ediliyorlar. Bir başka ifade ile onların masrafları, cemaatin diğer üyeleri tarafından karşılanmış oluyor. İsa İsa bey bize düğünlerinde müziğin olmadığını, genelde cemaatin müziğe mesafeli olduğunu, müzik ve müzik aletleri ile iştigal edenlerin cemaatin dışına atıldıklarını söylüyor. Son yıllarda özellikle şehirlerde yaşayan bazı İbâdîlerin salonlarda düğün yaptıklarını, bunların müziği kullandıklarını, ancak cemaatin genelde buna da kar-

şı olduğunu anlatıyor. Azzabenin düğün merasimlerini organize etmesi veya katılması çok önemli. Zira Azzabe üyelerinin bulunmadığı törenler, onların akredite olmadığı anlamına geliyor. Bir başka ifade ile bu töreni icra edenlere "berae" uygulandığı anlamına geldiğinden, Azzâbe üyeleri olmayınca hiç kimse katılmıyor, daha doğru bir ifade ile katılmıyor. Düğün töreni esnasında damatlara dua ile "hil'at" giydiriliyor. Hil'at camide yine Baş Azzabe veya onun yetkisini kullanan Azzabe üyesi tarafından giydiriliyor. Hil'at giydirme töreni esnasında aile kurmak için adım atan tarafların bu yeni sosyal statü ile bir taraftan birbirlerinde diğer taraftan İbâdî cemaatine karşı sosyal sorumluluklarının arttığı, kendilerine düşen görevi yerine getirmekten içtinap etmemeleri gerektiği şeklinde bir de konuşma yapıyor. İki gün devam eden düğün merasimlerinde bazı geleneksel eğlenceler de düzenleniyor. Emaziğce veya Arapça şiir yarışmaları veya geleneksel bazı oyunlar da oynanıyor. İki günün sonunda güveyle hayır, bereket, mutluluk ve kendilerine salih evladın verilmesi gibi dualarla gerdeğe gönderiliyorlar.

Mizâb bölgesi kabilecilikle idare ediliyor. Kabile reisleri Mizâbın en etkili insanların oluşturuyorlar. Kabile içerisinde yer alan yetim, dul, fakir, düşkün, yardıma muhtaç olanların tamamı kabile ve kabile meclisleri tarafından himaye ediliyor. Kabile, söz konusu kabile mensuplarına bakmak durumundadır, bunlara bakmaması, onları sokağa terk etmesi onursuzluk olarak kabul ediliyor. Hal böyle olunca kabile içerisinde ihtiyaç sahiplerinin evlenmesinden tutun, fakirlerin korunmasına kadar birçok iş kabile tarafından yerine getirilir. Bundan dolayıda gerek Mizâb bölgesinde gerekse Mizâbî cemaatlerin bulunduğu mekanlarda dilencilik yapan İbâdilere rastlanmaz, zira yukarıda da ifade ettiğim gibi bu durum biraz da oto kontrol sistemi ile çözülmüş vaziyettedir. İhtiyaç sahibi bir genç 25-30 yaşlarına gelmişse mutlaka kabilesi tarafından evlendirilir. Bu yaştan daha büyük bekar Mizâbîlere rastlanmaz.

Bir kadının giydiği kıyafet onun evli olup olmadığını da anlatır. Eğer tek gözü açık, geri kalan kısmının tamamı kapalı olan bir çarşaf giymişse bu hanım efendi evli demektir. Ancak yüzü açıksa bu, onun bekar olduğuna işaret eder. Son zamanlarda evli kadınlar, her iki gözlerinin açık olduğu nikaplar takmaya başlamışlardır. İsa, bunu kendilerinde başlayan değişimin işaretleri arasında zikrediyor. Bu bana Batı Trakya'da Şahin Köyde anlatılanları hatırlatıyor. Birkaç yıl önce Batı Trakyalılar Derneği tarafından hatim merasimine katılmak üzere Gümölcine'ye bağlı Şahin Köyde davet edildiğimizde orada evli hanımların başlarını örttüklerini, bekar kızların ise başlarının açık olduğunu öğrenmiştim.

İbâdiler aslında kendi cemaatlerinin mensupları dışında kız alıp-vermezler ancak bunu haram olarak da algılamazlar. Dolayısıyla Cezayir İbâdileri içerisinde nadir olmakla birlikte dışarıdan kız alıp verenlerin varlığı ifade edilmektedir. Bunun nedenini de azınlık oldukları bir toplumda kendilerini

korumaya çalışmak olarak izah ediyorlar. Gerek Azzabe teşkilatı gerekse bu şekilde kapalı toplum olarak yaşamaları onları korumuş. Dolayısıyla Ceza-yir'in en kültürlü, en zengin ve en önemlisi de geleneklerine en çok bağlı grubunun bunlar olmasını sağlamıştır. Malikilerde ciddi bir kültürel dejenerasyon olmasına rağmen, Mizâbiler geleneklerine büyük ölçüde bağlı kalmayı başarmışlar, bunu Fransız sömürgeciliğine rağmen başarmış olmaları dikkât çekici. Rehberimiz kardeşinin eşini hiç görmediğini, sokakta görse tanıyamayacağını söylüyor. Zaten görücü usulü ile evleniyorlar. Aynı evin içerisinde yaşasalar bile herkesin kendi bölümü oluyor. Haremlik ve selamlık uygulandığı için kimse kimseyi görmüyor. Dışarıya çıkılacağı zaman izin isteniyor, öyle çıkılıyor. Ancak son zamanlarda bazı ailelerin buna uymamaya başladıklarını da ilave ediyorlar.

Cezayir'de yaklaşık 500.000 kadar İbâdî yaşamasına rağmen bunlar Malikilere göre organize bir yapıya sahip olduklarını için daha güçlü gibi görünüyorlar, zira blok olarak hareket edebiliyorlar. Cezayir İbâdîleri *Hey'etu Şeyh Ammu Said* adında bir müessese tarafından idare ediliyor. Bu meclis, İbâdîler ile ilgili bütün kararları alıyor. Hatta siyasî kararlar da bu heyet tarafından alınıyor. Örneğin seçimlerde hangi partiye veya şahsa oy verileceği gibi kararlar da bu meclis tarafından alınıyor. Heyet üyeleri alimlerden oluşuyor. Cezayir İbâdîleri içerisinde alim olarak en çok öne çıkan ise Muhammed Said Kabbeş ile Şeyh Tellâli'dir. İsa İsa, müfessir olarak bilinen Tellâli'nin hacimli bir Kur'an tefsiri yazmakta olduğunu anlatmış, hatta Kıyame Suresi'ne kadar bitirdiğini de ilave etmişti.

Cezayir İbâdîleri son seçimlerde şu anda iktidarda olan Buteflika'ya oy vermişler, tereddütleriyle birlikte onu desteklemelerinin nedenini, istikrarın bozulmaması olarak açıklıyorlar. Dolayısıyla şahıstan ziyade istikrarı desteklemişler. Ancak görebildiğim kadarıyla bu desteği, sadece seçim sandıklarına yansıtmuşlar, çok siyasî hale gelerek can siperane bir şekilde mücadele içerisine de girmemişler. Bir başka ifadeyle cemaat çok politize olmamış reel politiğe göre tavır almış ve onu uygulamaya çalışmış.

23.04.2014 tarihinde ilk makalemin konusu olan Rüstemilerin başkenti Tahert'e gittik. Yazdığım bu makalenin üzerinden yaklaşık yirmi yıl geçti. Ama buna rağmen Tahert'le ilgili okuduğum her yeni metinde karşılaştığım, dikkatimi çeken bilgileri bir kenarda biriktirmeye başlamış ve "Allah izin verirse bir gün ziyaret edecek, döndükten sonra da önce makale, sonra da kitap halinde neşredeceğim" diye düşünüyordum. Dolayısıyla buraya gelirken bir heyecan duyduğumu ifade etmeliyim. Tahert levhası görüldükten kısa bir süre sonra yolun sol tarafında, İbn Haldun Üniversitesinin (Camiatu İbn Haldun) levhası ile karşılaştık. Üniversite'nin tabelasını görünce, İbn Haldun'un bir süre burada kaldığı, hatta *Mukaddime* adlı şaheserini Tahert yakınlarında bir mağarada inzivaya çekildiği esnada yazdığını hatırladım. Bu hatırlama beni İbn Haldun'un gezdiği yerlerde geziyor olmamı hissetmeme vesile oldu.

Tahert'in kurulduğu coğrafya muhteşem, her taraf yemyeşil, çok güzel bir arazi, bazı bölgeler ormanlık. Şehrin içine doğru ilerlerken buranın aslında Rüstemilerin başkenti Tahert olmayıp, Romalıların tarihi Tahert'i olduğunu; Rüstemilerin başkenti Tahert'in ise buraya on altı km mesafede kurulduğunu öğreniyoruz. Şehrin merkezinde Romalılardan kalma tiyatro hala ayakta duruyor. Burayı işgal eden Fransızlar Romalıların ardılları olduklarını göstermek için burayı mamur hale getirmişler. Şehir merkezinde onlardan kalma onlarca bina ile karşılaşıyorsunuz. Bütün bu binalar, yöreye ne kadar önem verdiklerini adeta yüzünüze haykırıyor. Öğle yemeği yiyeceğimiz ve biraz da istirahat edeceğimiz konağa doğru giderken halkın kıyafetlerini, fiziki yapılarını gözlemliyor, başkent Cezayir'den ne kadar da farklı olduğunu görüyoruz. Burada gerek kılık kıyafet gerekse de insanların fiziki yapılarına baktığımız zaman kendiniz Anadolu'nun herhangi bir kasabasında hissediyorsunuz.

Evine misafir olduğumuz Hanna Hac Musa giydiği Mizabî şalvarıyla tam bir Kürde benziyor. Tanıştığımız ilk andan itibaren sanki asırlardır tanıyor muşçasına bir sıcaklık hissettiğim Hac Musa evine misafir olarak geldiğimiz ilk birkaç dakika içinde geleneğe uygun olarak hemen süt, ayran ve hurmamızı getirip önümüze koydu. Hurmanın Ğardaya bölgesi hurması olduğunu söylerken bir taraftan sılayı özleyen bir gurbetçinin özlemini diğer taraftan kutsal bir mekandan bahseden bir müminin inancını ses tonundan hissediyorsunuz. Yukarıda ifade ettiğim gibi Rüstemi Devleti yıkıldıktan sonra İbâdiler çeşitli bölgelere dağılırken daha çok çölün ortasında bir vaha olan Vadi Mizab'ı tercih etmişler. Onları muhaliflerinin hışmından koruyan bu topraklara karşı adeta bir vefa hissettikleri için hem zihinlerinde tutuyorlar, hem de bu bilinci çocuklarına da aktarıyorlar. Dahası orasıyla bağlarını koparmıyorlar. Çoğu zaman düğünlerini bile o bölgede yapıyorlar. Mizab bölgesinde Malikiler de yaşıyorlar. Bu aralar Malikilerle sorunlar yaşıyorlar. Bu vesileyle bütün ısrarlarımıza rağmen güvenliğimizi sağlayamayacaklarını söyleyerek Mizab bölgesine gitmemizi uygun görmediler. Bir diğer sefere diyerek bu niyetimizi ertelemek zorunda kaldık.

Hac Musa'nın bize ikram ettiği süt, ayran ve hurmadan sonra ben günün önemli hadiselerini kaydetmeye çalışırken İsa İsa ile Şevket hoca ise gaylule/siesta yaptılar. Biraz sonra Hac Musa elindeki yemeklerle çıkageldi. Yemek kuskus, harika bir Cezayir kuskusu. Doğrusu Fasın kuskusu daha lezzetli olsa da hakkını teslim etmeliyim, bu da on üzerinden on. İbâdilerin temizlik konusundaki hassasiyetlerini bildiğim için hiç temizlik kaygısına düşmeden yemeği iştahla yedim. Hac Musa benim seçici davranmadığımı, yemeği iştahla yediğimi görünce çok mutlu oldu. Yemekten sonra içecek ne istediğimizi sorunca Cezayir çayı demem onu daha da neşelendirdi. Hemen İsa İsa'ya dönerek "üstat tam Cezayirli, yani bizden biri" dedi, onun böyle düşünmesi de doğrusu beni çok mutlu etti. Arkasından da keza geleneklere uygun olarak meyve salatamız geldi, afiyetle yedik.

Çaydan sonra Rüstemilerin başkenti Tahert'e doğru revan olduk. Artık yalnız da değiliz. Yanımızda Arkeoloji mezunu, Tahert ile özel ilgilenen İbâdî kökenli bir arkeolog var. İsa İsa ile Hac Musa tarafından ayarlanan arkeolog Zendarî Musa b. Bukeyr (Zendari Mousa) bizimle beraber tarihi şehre gelecek ve oraları bizimle birlikte gezecek. Yöreyi bilen bir uzmanla Tahert'e gitmek bizim için büyük bir şans. Kadim Tahert'e gitmeden önce öğle namazını kılmak için şehirde bulunan ve Hac Musa'nın sorumlusu olduğu Daru'l-Arş'a gittik. Yukarıda kısmen bahsettiğim bu Daru'l-Arş'ı görünce tarihi vesikalarda hep zikredilen Ebu Ubeyde'ye ait Basra'daki Serdab aklıma geldi. Zira kaynaklar tarafından tasvir edilen serdaba çok benzemektedir. Caddenin hemen kenarında olmasına rağmen, kurulduğu yerin kotu düşük olunca neredeyse bir kat kadar aşağı iniyor, daha sonra giriş kapısına vasil oluyorsunuz. Ondan sonra da merdivenlerle bir kat daha aşağı iniyorsunuz. Böylece Daru'l-Arş'ın ilk katına yani mescide ulaşıyorsunuz. Tahert'teki İbâdî cemaat çok güçlü olmayınca namazı birkaç kişi ile kıyıyoruz. Namazdan sonra tarihi Tahert kentine doğru yol alıyoruz.

Şehrin bu gün meskûn olan kısmının Romalılara ait olan bölüm olduğunu yukarıda dile getirmiştik. Hatta her iki kent arasında o altı kilo metre mesafe bulunduğunu da kaydetmiştim. Roma döneminin Tahert'i bugün Tihert olarak isimlendirilen vilâyete merkezlik yapmaktadır. Rüstemilerin Tahert'i ise buraya bağlı olup Takâdemet Belediyesine bağlıdır. Ovaya açılan boğazda kurulan Rüstemilerin Tahert'i, Romalılara ait olan mekândan çok daha güzel bir bölgede, güzelden de öte muhteşem bir bölgede inşa edilmiştir. Nitekim şehrin kurulduğu yer bir tepe, tepenin kuzey ve güney taraflarından dereler geçiyor. Kuzey tarafındaki dere hala su var, ancak güneydeki dere biraz daha uzak. Şehrin kurulduğu tepelerin etrafındaki yamaçlar ormanlık. Bir zamanlar şehrin yer aldığı iki tepenin ortasından bugün bir karayolu geçiyor. Ancak kentin asıl kısmının karayolunun kuzeyindeki tepe olduğu anlaşılıyor. Bu tepenin etrafı günümüzde bir tel örgü ile korumaya alınmış ve üzerinde "Rüstemilerin başkenti tarihi Tahert kenti harabeleri" levhası konmuştur. Ancak nasıl bir koruma anlayışıdır bilinmez, tel örgülerin hemen ortasında bir ahır yer alıyor. Ahırın taşları kalıntılardan sökülüp götürülmüş. Ahır buraya kuran zihniyet veya kurulmasına izin veren zihniyetin ne kadar tarih düşmanı, tarihe yabancı; tarihi yok etmeye çalışan hastalıklı bir zihin yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zendarî'ye burada kimin ne amaçla ahırın kurulmasına izin verdiğini sorduğumda, bana karşı yamacı gösteriyor ve "Orada Sosyalistler döneminde bir örnek köy kurdular. Gördüğünüz gibi orası da şehrin kalıntıları. Kendilerine tarihi kalıntılar üzerine bu köyün kurulmaması gerektiği söylenmesine rağmen bunu yaptılar. Zira onlara göre tarih Roma veya Fransız sömürgeci döneminden kalan yapılarıdır. Onları koruyorlar, ancak İslam ve Müslümanlardan kalan her şeye karşılar. Bunlara karşı hiçbir ihtimam söz konusu değildir. Hele hele bu kalıntılar İbâdîler ve Rüstemilere ait ise düşmanlıkları iki kat daha artıyor" dedi.

Ekip olarak yaptığımız alan araştırmasının sonucunda gördüklerimiz ise içler acısı durum oldu: Zira Rüstemilerin başkenti Tahert, ki Cezayirliler Tiyart, Tahertliler ise Tihert diye telaffuz ediyorlar. Ne yazık ki şu an sadece bir kalıntı olarak mevcut. İçinde bir zamanlar mesken olduğu anlaşılan yükselttiler, bir iki duvar kalıntısı, asırlık birkaç ağaç, bir hamam yıkıntısı ve bir iki yerde küçük bakiyeler halinde kale kalıntıları. Geri kalan kısımlar taşlık bir araziye dönmüş vaziyette. Kale ile şehrin sair binalarının taşları sökülüp götürülmüş. Eski Tahert'in içerisinde yer almasına rağmen şu an mevcut karayolunun kenarında söz konusu köyün yanı başında İbâdîlerin III. İmamı Yakub b. Eflah'ın ibadethanesi varlığını korumaktadır. İbâdiye'ye ait serdablardan biri olan bu mekana, birkaç basamakla yerin altına doğru inilerek ulaşılabilir. Yaklaşık altı metre karelik dikdörtgen şeklinde ve uzunlanmasına oval olarak yarım daire kubbe ile örtülmüş vaziyettedir. Tavan ile duvar aynı malzemeden yapılmıştır. Burası sadece malzemenin saklandığı bir soğuk hava deposu yani serdan değil, aynı zamanda bir medrese ve ibadet mahalli idi. Kim bilir belki de Ebu Ubeyde ile başlayan İbâdi imamların serdabı bir ibadet mekanı olarak kullanma düşüncelerinin arkasında Hz. Peygamberin Hira mağarasındaki tehannüsü (ibadetin)izleri yer almaktadır. Korumaya alınmış olan bu tarihi mekanın varlığı bizim için bir teselli kaynağı oluyor. Keza Serdab ile şehir merkezi olarak düşünülen ve tepenin başında bulunan, etrafı tel örgülerle çevrili, yukarıda bahsettiğim, mekan arasında yaklaşık bir kilometrelik mesafenin varlığı Tahert kentinin kapladığı alan hakkında da bir fikir vermektedir.

Tahert'te zemin araştırması yapıp gerekli notları almak üzere dolaşırken her tarafta kırık testi parçaları, boyalı olduğu anlaşılan duvar harebelerinin çarçaları ile karşılaşırız. Tahert'ten bir hatıra olarak bunlardan minik bir parçayı, Rüstemiler döneminden kaldığını ümit ettiğim bir su testisinin kaide kısmını cebimdeki kağıt mendile sararak çantama kodum ve kadim dönemden bir hatıra olarak saklamaya karar verdim. Bu harabelerle alakalı söylemem gereken konulardan bir diğeri de, burada ciddi anlamda bir kazı çalışmasının hiç yapılmamış olmasıdır. Zendarî'nin verdiği bilgiye göre tek kazı, şehir merkezinde muhtemelen, kalıntı olup olmadığını anlamak için Fransız bir arkeolog hanım efendi tarafından yapılmıştır. Bu kazı esnasında yukarıda bahsettiğimiz hamamın kalıntıları tebellür etmiştir. Daha sonra da kazılar sürdürülmemiştir. Keşke maddi imkan bulunabilse burada kazılar yapılabilse diye düşünüyorum. Öyle tahmin ediyorum ki kazıların yapılması bir dönemin net olarak ortaya çıkmasına ciddi katkılar sağlayacaktır.

Alan araştırmasını tamamladıktan sonra Yeni Tahert'e yani modern şehre doğru geri dönüyoruz. Zendarî beyi aldığımız yere bırakıp ev sahibimiz Hac Musa'ya uğrayıp, vedalaşmayı ve başkent Cezayir'e dönmeyi kararlaştırıyoruz. Hacı Musa'nın gece kalmamız için kendini hazırladığı anlaşılıyor, kalmayacağımızı anlayınca gerçekten üzüldüğünü görüyorum. Aslında bizi canu gönülden misafir etmek istiyordu. Bizim ona karşı hissettiğimiz ya-

kınlığı, onun da bize karşı hissettiğini anlıyorum. Vedalaşmak istediğimizi söyleyince bir taraftan üzülüyor, diğer taraftan da bizi bu haliyle bırakmak istemediğini söylüyor. Kalmamız için ısrar edince, "Bu seferin bir başlangıç olduğunu, Mevla nasip ederse tekrar geleceğimizi söyleyerek" gönlünü aldık. "O zaman geldiğinizde mutlaka bana misafir olacağımıza dair söz istiyorum", dedi. Söz vermemize rağmen yine de bırakmadı. "Mutlaka son bir kahveni içmelisiniz" diye ısrar etti. Bu ısrardan sonra hayır diyemedik ve kahve için evine gittik. Kahveden sonra Hac Musa Tahert'in şalesini mutlaka görmemiz gerektiğini anlattı, biraz da Hac Musa'yı kırmamak için gitmeye karar verdik. Tahert Şalesi benim şimdiye kadar gördüğüm en yüksek şale, debisi gayet yüksek. Şaleyi seyrederken Hac Musa bize "Cezayir'de aşere senevati's-sevda on karayıl denilen ve iç savaşın cereyan ettiği yıllarda, bu derenin suyunun kurduğunu; şalenin akmadığını anlattı. Şaleden ayrılıp, Hac Musa ile vedalaşıp başkent Cezayir'e doğru yola revan olduk. Gece geç vakitte Daru't-talebe yani öğrenci yurduna vasil olduk ve namazdan sonra istirahatata çekildik.

Bir sonraki gün sabah namazını kılıp, kahvaltı yaptıktan sonra Tippoza ve Şarşel şehirlerine gitmek üzere yurttan ayrıldık. Batıya doğru Akdeniz sahili boyunca yol alırken Cezayir'in ne kadar güzel bir memleket olduğunu, müthiş bir coğrafyaya sahip bulunduğunu bir kez daha anladık. Etraf çam ağaçları ile dolu; ormanlar, tarlalar, üzüm bağları ve yemyeşil arazilerle bezenmiş. Adeta tuvalin üzerine kondurulmuş bir manzara resmi seyrediyor gibisiniz. Yol üzerinde ilk uğradığımız yer Sidi Raşid beldesi Burada anıt bir mezar yer almaktadır. Piramidimsi anıtın üzerinde Moritanya kralına ait olduğu yazılı idi. Neden Moritanya kralı? Bura ile ne alakası var diye İsa İsa'ya sorduğumda "Romalıların Cezayir'in de içinde bulunduğu kuzey Afrika'nın tamamını Moritanya olarak isimlendirdiklerini" anlatıyor. Piramit şeklinde oval bir kubbeyle andıran anıt mezar ta uzaktan görülebiliyor.

Şerşal'den sonra başkent Cezayir'e yaklaşık olarak 2.5 saat uzaklıkta olan Tippoza'ya doğru yol aldık. Tippoza eşsiz doğal bir güzelliğe sahip, muhteşem bir şehir. Arkası ormanlarla kaplı dağlar ve önünde masmavi bir deniz. Kanatime göre Tippoza, Cezayir'de görülmesi gereken en önemli tarihi ve turistik yerlerden biri. Altmış hektar alanın üzerinde bir kale ve kalenin içinde eski tarihi Roma kentinin kalıntıları yer almakta. Hafif yağmurun altında bu tarihi kente doğru yol alırken buranın Ürdün'de bulunan tarihi Cereş kentine ne kadar da benzediğini düşündüm. Açık hava müzesi olan alana, yabancılar olarak Şevket hoca ile ikimiz yaklaşık bir buçuk dolar ödeyerek girdik. Belki de Cezayir'deki en ucuz müze burası. Deniz tarafı kayalık ve ulaşması zor olan bu şehri gezerken keşke bu şehirler sağlam bir şekilde günümüze ulaşmış olsaydı diye hayıflanmadan edemiyorum. İnsan şehrin kalıntıları arasında dolaşırken o tarihe dair derin hayallere dalıyor. Kim bilir nasıl kuruldu bu şehir bu kale ve kim bilir nasıl bir hayat yaşıyordu bu şehirlerde yaşayan insanlar? Keza kim bilir yukarıda anlattığım, otobanın kenarında denize na-

zar bir tepenin üzerine inşa edilen ve Mısır piramitlerini andıran, adeta yapay bir dağ gibi cesim anıt mezar inşa edilirken ne emekler harcandı? Her biri birkaç ton ağırlığında olan o cesim kayalar bahis mevzuu dağın başına ne emekler, ne paralar harcanarak getirildi. Ama hepsinden önemlisi ne zulümler gördü bunun inşaatında çalıştırılan insanlar. Kim bilir kaç kişi ölmüştür veya öldürülmüştür. Acaba bunları tarih kaydetmiş midir? Hafif çiseleyen yağmur ve üzerine kurulduğu kayalara çarpan dalgalar eşliğinde gezdiğimiz tarihi kentin, benim gördüğüm en güzel tarihi şehir kalıntılarında biri olduğunu ifade etmeliyim. Hele şehir kalıntılarını baştan başa donatan ve şemsiye görüntülü ağaçların oluşturduğu muhteşem güzellik anlatılamaz.

İsa İsa ve Şevket hoca ile birlikte Tippoza'yı gezdikten sonra günün son durağı olan Şerşal'e doğru yola çıktık. Cuma namazına yakın bir saatte Şerşal'e vardık. Aynen Tippoza gibi deniz sahilinde olan Şerşal, meskun ve çok güzel bir kasaba. Nüfusu takriben on altı bin olan bu küçük kasaba, bir sahil beldesi olmasına rağmen oldukça mazbut görünüyor. İnsanlarda bir dinginlik göze çarpıyor. Şehir meydanında bulunan ve adına Camiurrahman denilen mabedin hemen karşısında bulunan ve bir tarafı yol, diğer tarafı deniz olan meydanda ev sahibimiz ve buradaki İbâdilerin temsilcisi olan Ömer Necâr bey ile buluşuyoruz. Oğlu Emin ile birlikte bizi karşılamaya gelen Ömer bey yaklaşık otuz, otuz beş yaşlarında olup, bu kasabada ticaretle uğraşiyor. Ondan aldığımız bilgiye göre burada İbâdiler küçük bir cemaat. Ömer bey ve küçük Eminle dikkatimizi çeken meydanın yumru yumru ağaçlarını inceleyip, yüksek terasından denizi seyredip resim aldıktan sonra, Cuma'ya hazırlık için evine geçtik. Yukarıda dile getirdiğim gibi İbâdiler, Malikilerin temizlik anlayışından rahatsızlar. Bir başka ifade ile onların temizliğe dikkat etmediklerini söylüyorlar. Dolayısıyla onların abdesthanelerinden uzak durmaya çalışıyorlar. Bu vesileyle eve gidip orada abdest almamızın daha doğru olacağını söylediler ve öyle de yaptık. Daha sonra namaz kıyafetleri diyebileceğimiz mahalli kıyafetlerini giyen Ömer Bey ve çocukları -ki onlardan biri eğitimini tamamlamak için Türkiye'ye gelmek istediğini ve Türkiye'yi çok sevdiğini söylüyor- ile Camiye doğru revan olduk. Rehberimiz İsa İsa da mahalli kıyafetlerini giyerek onlara katıldı. Kıyafeti beraberinde mi getirmişti yoksa Ömer beyden mi aldı doğrusu onu bilmiyorum. İbâdilerin, vakit namazlarını mümkün mertebe kendi mabetlerinde kılmalarına rağmen Cumayı diğer Müslümanlarla birlikte kıldıklarını, kendi Daru'l-Arşlarında Cuma namazı kılmadıklarını öğreniyoruz. Bu durumun ilk imamları olan Ebu Ubeyde döneminden beri bu şekilde sürdüğünü ifade ediyorlar.

Cuma namazını fethedildiği dönemde kiliseden camiye çevrilen eski Roma yapısı bir caminin bahçesinde cemaatle kıldık. Zira Cami bahçesine kadar dolu olduğu için içeride yer bulamıştık. Eski bir Roma yapısının, olduğu haliyle camiye çevrilmiş olması ilginçti. Dışarıdan bakıldığında hiç camiye benzemiyordu. Halbuki onun şimdiki adı Mescidu'r-Rahman idi. Namazın bitiminde içini de gezdiğimiz bu mabedin asırlarca cami olarak kullanılma-

sından sonra Fransız işgali döneminde kiliseye çevrildiğini ve yaklaşık olarak yüz otuz yıl kilise olarak kaldığını öğrendik. Bağımsızlıktan hemen sonra özgürlüklerine kavuşan insanlar adeta Keçova Camii gibi bir sembol konumunda olan bu mabedi de özgürlüğüne kavuşturmak için harekete geçmişler ve yeniden camiye çevirmişler. Cami zamanla küçük bazı tadilatlar geçirmiş olsa da asli halini büyük oranda muhafaza ederek günümüze kadar gelmiş. Caminin avlusunda ibadet eden insanlara göz gezdirirken geleneksel kıyafetlerle namaza elen birkaç kişinin olduğunu, büyük bir ihtimalle bunların da İbâdî olduklarını düşünüyorum ve biraz da üzülüyorum. İbâdîlerin ameli imandan bir cüz saymaları, ameli olmayan bir zatı Müslüman olarak kabul etmemeleri ve onun cehenneme gireceğini, cehenneme girenin ise asla çıkmayacağını düşünmeleri keza şefaatin kesinlikle bulunmadığına inanmaları onların geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmalarına neden olmuştur.

Namazdan sonra hemen 100 metre kadar ileride Osmanlı döneminde yarı Kuzey Afrika yarı Selçuklu mimarisi tarzında inşa edilmiş camiyi ziyaret ettik. Bu camiyi görünce heyecanlandığımı ifade etmeliyim. Zira camii belirgin bir şekilde Yemen'in başkenti San'a'da gördüğüm Cami' el-Kebir'i andırıyordu. Üzerinde inşa kitabesi bulunan caminin 1575 tarihinde bina edildiği anlaşılıyordu. Bu da Caminin yörenin Osmanlıya katıldığı ilk yıllarda inşa edildiğini göstermektedir. Osmanlı'nın o dönemde bir Camii inşa etmesi, Şerşal'in söz konusu dönemde önemli bir merkez olduğunu akla getirmektedir.

Camiyi gezmeyi tamamladıktan sonra öğle yemeğimizi yemek için Ömer beyin evine gittik. Ömer bey de aynen Hac Musa gibi bize Cezayirlilerin milli yemeği olan, hatta özel ve ağır misafirler için yapılan kuskus yemeği ikram etti. Son derece lezzetli ve güzel bir yemekten sonra üzerine meyvemizi de yiyince çarğımıza bakmaya başladık ve izin istedik. Akşam saat beş gibi başkentteki yurda ulaşabildik. Akşam yemeğinden sonra dinlenmek için odamıza çekildik.

Sabahleyin İbâdîlere ait bir okulu gezecek, daha sonra Muhammed Babammi hocanın Enstitüsünü görecek, orada öğle yemeği yedikten sonra dünyanın gözbebeği İstanbul'a dönmek üzere havaalanına doğru hareket edeceğiz.

Sabah, İbâdîlere ait söz konusu özel okulu ziyaret ettik. Menâr adındaki bu özel okulun ilk, orta, lise ve yüksek okul olduğunu öğrendik. Okulun bu üç bölümü yani ilk öğretim ile orta öğretim kısmı devlet tarafından tanındığını; ancak yüksek okulun henüz akredite olmadığını öğrendik. Müdür ile görüşüp okul hakkında bilgi almak istediğimizde kendilerindeki sistemin henüz tam oturmadığını, onu oturtmak için çeşitli ülkelerdeki benzer müesseseleri incelediklerini bu vesileyle Türkiye'ye geldiklerini orada bazı okulları özellikle İHL gibi bazı müesseseleri incelediklerini ve çok etkilendiklerini anlattı. Kendi imkânlarının sınırlı olduğunu, özellikle teknoloji noktasında geri olduklarını ifade etti. Okul denilen mekan aslında mahalle arasında yan

yana duran iki apartmandan oluşuyordu. Okul olarak inşa edilmediği için sınıflar eğitime uygun olmadığı gibi çevre de bir eğitim müessesesine uygun değil. Dolayısıyla müdür beyin de ifade ettiği gibi aslında Türkiye'deki benzer müesseseler ile mukayese edilebilecek bir kurum olmaktan çok uzak. Okulda okutulan müfredatı görebilmek adına bazı derslere ait kitapları istiyorum. Bana okulun tanıtım broşürü ile ilkokula ait bazı kitapları verirken, broşürleri Türkiye'yi ziyaret ettikten sonra bizim gibi gelen ziyaretçilere vermek amacıyla hazırladıklarını söyledi ve ilave etti: "Türkiye'de her nereye gittikse bize müesseselerini tanıtan kitapçıklar hediye ettiler".Görebildiğimiz kadarıyla İbâdîlere ait bu okulda hocalar ve öğrenciler bu mezhebe mensup ancak uygulanan müfredat ise tamamen resmi müfredat. Dini bazı derslerde İbâdî fıkı öğrettikleri anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle okul tamamıyla dini bir müessese değil. Ancak okulda Emaziğce ile birlikte Arapça ve Fransızca'nın da kullanıldığını öğrenince şaşırđım. Yani mahalli bir dili eğitimde rahatlıkla kullanabilmekteler. Belki de okulun diğer resmi mekteplerden farkı bu. İbâdîler, Emaziğ olmalarına rağmen Arapça'yı Araplardan daha çok önemsiyor ve daha ciddiye alıyorlar. Onun için onlarla daha rahat konuşabiliyorsunuz. Birçoğu hafız olunca fasih Arapçayı önemsemişler. Yolda Rüstemiler tarihi hakkında uzman olan, konuya ilişkin Bağdat'ta hazırladığı doktora tezi ile de bütün araştırmacılar tarafından da tanınan, aynı zamanda İbâdîlerin en yüksek yönetim ve ilmi heyeti olan Heyetu Şeyh Ammi Said'in de üyesi olan Behhâz İbrahim Bekir ile görüşmek istedik. Daha önce kendisiyle mailleştirdim ve benden haberdar olan Behhâz bey başkentte olmadığını Ğardaya'da olduğunu söyledi. Böylece kendisiyle görüşmeden Cezayir'den ayrılmış olduk.

Cezayir'de bulunmama nedeninin Malikiler ile İbâdîler arasında meydana gelen sorunların çözümü için Gardaya'ya gitmesi olduğunu öğrenince içimi bir hüzün kapladı. Ümmetin içinde bulunduğu bu çatışmayı nasıl bitireceğimizi düşündüm. Ali Yahya Muammer'in üçlemesi aklıma geldi: "taarruf, ma'rif ve i'tiraf"...

Okuldan direk Prof. Dr. Muhammed Babaammi hoca'nın müdürlüğünü yaptığı Ma'hedu Menhec'e geçtik. Hocanın müessesesi birkaç katlı bir yer. Okula göre daha güzel ve daha modern bir bina. Alt tarafında kendi yayınları var. Birkaç kitap neşretmişler. Bunlardan ikisi Babammi hocanın Fetullah Gülen ile ilgili yazdığı eserlerden oluşuyor. Bu Babaammi hocayla dördüncü görüşmemiz olacak iki kez İstanbul'da bir araya gelmiştik. Hatta birinde kendisine fakültede İbâdî kaynakları hususunda bir de konferans verdirmiştim. Keza İbâdîler hakkında bir konferans vermesi için kendisini Çorum'a davet etmiş, orada da ona bir konferans verdirmiştim. Her iki konferansını yayınlamak üzere kaydetmiştim. Aynı zamanda muhakkik ve İbâdî tarihi, kültürü ile ilgili birçok eseri olan hoca, İbâdî tarihi üzerinde çalışanlarca tanınan bir bilim adamı. Onun bu müessesesi ile Ürdün'de ziyaret ettiğim Muhammed er-Reyyân hocanın ma'hedi arasında büyük bir benzerlik

var. İkisi de yüksek lisans, doktora ve tabir caiz ise lisans tamamlama eğitimi veriyorlar. Bu durum, Arap ülkelerinde benzer uygulamaların olduğunu akla getiriyor. Enstitüyü gezdikten sonra bizim için hazırlanan yemeğe geçiyoruz. Mükellef bir sofraya hazırlanmış. Yemekten sonra hocaya bendenizin editörlüğünü yaptığı *İslâmî İlimler Dergisi*'nin son sayısını hediye ettim ve İstanbul'da kararlaştırdığımız elinizdeki İbâdiye sayısı hakkında son müzakereyi yaptık. Bu arada hoca İstanbul'dan yeni döndüğü halde orayı özlediğini söyledi: "İstanbul dünyanın en güzel şehri. Dünyanın birçok yerine gittim. Hiçbir ülkede bu güzellikte bir şehir görmedim. İstanbul'u özleyorum. Sadece coğrafi güzelliği değil aynı zamanda kültür ve tarih merkezi olarak da çok önemli" deyince bir taraftan gurur duydum, diğer taraftan yaşadığım o güzelim kenti benim de ne kadar özlemiş olduğumu fark ettim. Hoca ile görüşmemizde İstanbul'da tanıştığımız ve edebi bazı eserleri olan Taha Kuzi'de bulunuyordu. Görüşmelerimizi tamamladıktan sonra kendileriyle vedalaştık ve araştırmamız açısından önemli olan, siparişini verdiğimiz eserleri bırakıldıkları yerden almak için hızla çıktık. Ancak korkunç bir trafik var. Oraya gitmemiz durumunda uçağı kaçırma ihtimalimizin olabileceğini söyleyen İsa bey, bize kitapları İstanbul'a ilk gelen ekiple, olmazsa bir iki gün içerisinde İstanbul'a gelecek olan Muhammed Babaammî hoca ile göndereceğini söyledi. Böylece gözümüz arkada, kitaplarımızda kalarak havaalanına doğru yola çıkıyoruz.

Yolda Hac Musa Tahert'ten telefon açtı ve "hızlı ve sağlıklı bir şekilde geri dönün, sizi bekliyorum" diyerek bizi uğurladı. Hac Musa arayınca şimdiki Tahert'in nüfusunun ne kadar olduğunu sormayı unuttuğumu hatırladım ve sordum. Bana Tahert'in şimdiki nüfusunun 180.000 civarında olduğunu söyledi. Muhtemelen bu rakamın içerisinde çevresi de vardır diye düşündüm."

Cezayir'i görünce ve bütünü hakkında bir fikir sahibi olunca insan derin bir hüzne kapılıyor. Bu kocaman ve neredeyse yer altı ve yer üstü zenginlikleri bakımından her türlü imkana sahip olan ülke, belki de bu ülkenin yirmide bir imkanına sahip olan bir ülke yani Fransa tarafından yüz otuz yıl sömürülmüş. Bu duruma isyan eden binlerce insan özgürlüğü için can vermesine, hele hele bunların birçoğunun şu ana bu güzel ülkede yaşayan zevatın dedeleri olmasına rağmen hala Fransız kültürünün bu kadar ağırlıklı olması nasıl bir iş diyor bir taraftan hayıflanıyorum. Diğer taraftan da hüzne kapılıyorum. Her yerde, tabelalarda bile Arapçanın yanında Fransızca da yerini almış vaziyette, insanlar çoğu zaman birbirleriyle Fransızca konuşuyorlar. Arapça konuşanların kullandıkları dilin içerisine de pek çok Fransızca kelime girmiş, size yolu tarif ederken "*itla' hazarampo*" veya "*udhulavanu*" diyebiliyor. Hatta bu kültür Cezayirliilerin hatırı sayılır kısmı üzerinde kompleks etkisi yaratmış. Bunun en belirginini, İstanbul'a dönmek üzere geldiğimiz havaalanında yaşıyoruz. Türk Hava Yollarında çalışan son derece modern giyimli hanımefendiyle Arapça konuşunca, yüzüme bakıyor ve Fransızca veya İngilizce bilip bilmediğimi sordu. Ben de kendisine İngilizce bildiğimi ancak

Arapçayı tercih ettiğimi söyledim. Bunun üzerine bana yüzünü buruşturarak "Arapça'yı sevmiyorum" diyebildi. İşlemlerimiz bitip biniş kartlarımızı uzatınca biraz istihza dolu, yüzüne iğreti bir gülümseme de yerleştirerek "*ehlen ve sehlen*" diyerek beni uğurlardı. Bu uğurlanış biçimim adeta Fransızların bize "Biz gitmedik, hala buradayız" dedikleri gibi geldi.

Cezayir'de geride bir çok dost bırakarak Muhammed Babaammî'nin ifadesiyle dünyanın en güzel şehrine, İstanbul'a geri dönerken bu dostlardan Muhammed BABAAMMÎ, İsa İsa, Ömer bey ve özellikle Hac Musa'yı hiç unutabileceğimi sanmıyorum. Hepsine sonsuz teşekkürler...